

СРЂАН ШЉУКИЋ*
МАРИЦА ШЉУКИЋ
Филозофски факултет
Нови Сад

УДК 316.48:21/29
Оригиналан научни рад
Примљен: 01.07.2018
Одобен: 20.07.2018
Страна: 23-34

ДОМЕТИ И ОГРАНИЧЕЊА НЕКИХ САВРЕМЕНИХ СТАНОВИШТА О ОДНОСУ ИЗМЕЂУ РЕЛИГИЈЕ И СУКОБА**

Сажетак: Религија и сукоб јесу друштвене појаве које не само што битно утичу на сама људска друштва, њихову структуру и њихове промене, већ су то и појаве које изазивају врло дубоке емотивне реакције појединаца и друштвених група. Отуда не чуди што је међусобни однос религије и сукоба проблем који привлачи пажњу оних који се баве различитим друштвеним наукама: социологијом, политикологијом, решавањем сукоба, итд. У овом раду аутори анализирају нека од савремених становишта о односу између религије и сукоба, настојећи да укажу на њихове домете и ограничења у објашњењу испитиваног односа. При томе они полазе од става да ваљано разумевање друштвених сукоба мора да претходи њиховом решавању.

Кључне речи: друштво, религија, решавање сукоба, социологија, сукоб

Друштвених је појава неизмерно много и оне се не доживљавају све на исти начин од стране појединаца и друштвених ентитета. Дубљи утисци и веће интересовање бивају везани за само неке од друштвених појава, оне које имају велики утицај на друштвени живот и буде снажне емоције код друштвених актера. Међу ове појаве свакако спадају религија и сукоби. Значај религије за друштво тешко је преценити, она оставља свој траг у бројним сегментима друштвеног света; могло би се чак рећи да ретко који заобилази. Истовремено, религиозна осећања врло често имају велику дубину и снагу, а тиме и огромну важност за појединце. Сукоби такође изазивају веома јака осећања, како би се то другачије рекло «дижу адреналин» и воде бурним реакцијама појединаца. Друштвени ентитети увучени у сукоб понашају се на особен начин, битно различит од понашања у мирнодопском стању. Када се ове две појаве – религија и сукоб – повежу, тј. када на неки начин бивају доведени у међусобни однос,

* srdjan.sljukic@ff.uns.ac.rs

** Овај рад је део активности на пројекту бр. 179053, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије.

пажња коју они иначе привлаче бива многоструко умножена. Управо се ово догодило у претходних неколико деценија, када је процес десекуларизације означио повратак религије на друштвену сцену, док је престанак Хладног рата водио појави нових и другачијих сукоба, битно другачијих од дотадашњих.

Пажња коју изазива веза између религије и сукоба приметна је не само код шире јавности, већ и код оне научне. Различите друштвене науке настојале су да утврде колико је наведена веза значајна и да је објасне. Та су настојања била и јесу толико бројна, да их је потребно и класификовати. Тако Р. Брубекер (R. Brubaker), не ограничавајући се искључиво на социолошка гледишта, разликује партикуларизујуће и генерализујуће приступе улози религије у (политичким) сукобима. Партикуларизујући приступи полазе од става да су религијски утемељени сукоби заправо сукоби *sui generis*. Религијски идентитети, идеологије и организације на себи својствен начин генеришу и трансформишу сукобе, те стога сукоби са религијском позадином имају посебне одлике и посебне обрасце (правила). То је разлог због којег ова врста сукоба не може бити сведена на неку општију форму и мора бити анализирана на посебан начин. Генерализујући приступи тврде супротно, односно држе се става да религијске идентитети, идеологије и организације треба посматрати и анализирати на исти начин као и све друге идентитете, идеологије и организације. Ово значи да сукоби тесно повезани са религијом треба да буду анализирани као и сви други. Брубекер је мишљења да се два описана приступа заправо не искључују међусобно, јер се у ствари концентришу на различите аспекте једне врло широке и хетерогене појаве као што је религија (Brubaker, 2015).

Према је Брубекерова класификација веома значајна и, између осталог, показује да је код изучавања проблема односа између религије и сукоба потребан интердисциплинаран приступ, ми се у овом раду концентришемо на два најприсутнија актуелна гледишта. Прво од њих се јавља на терену међународних односа (иако у тесној вези са социологијом) и представља својеврсно „оживљавање“ теорије цивилизација, односно цикличних теорија друштва. Друго гледиште јесте заправо приступ из угла дисциплине решавања сукоба/управљања сукобима (*conflict resolution/conflict management*). Наша намера је да ова гледишта прикажемо и извршимо критичку процену њихових сазнајних (али и практичних) домета.

Религија и сукоб цивилизација

Досадашњи развој социологије изнедрио је већи број општих теорија о друштву. Један број тих теорија, пре свега оне везане за Е. Диркема (Durkheim), М. Вебера (Weber) и К. Маркса (Marx), доминира савременом социологијом и социолошким истраживањима, док су неке друге поприлично запостављене. Међу скрајнуте и делимично заборављене социолошке теорије свакако спадају и цикличне теорије друштва, односно теорије које говоре о рађању, развоју, опадању и нестајању великих друштвених ентитета, цивилизација. Међутим, у одређеним друштвеним околностима, цикличне теорије (теорије

цивилизација) поново се јављају, из простог разлога што су кадре да пруже објашњење у ситуацијама у којим доминантне социолошке теорије заказују (Шљукић и Шљукић, 2013). Управо су такве друштвене околности наступиле са крајем Хладног рата. Наиме, тада се најпре чинило да је ера великих сукоба завршена и да је наступио „крај историје“ (Fukuяama, 1989; Fukuјama, 2002), али су се те илузије врло брзо распршиле и постало је јасно да треба трагати за новим објашњењима сукоба који су изнова избијали и који су били тесно повезани са религијским феноменом.

Најпознатији покушај у овом правцу начинио је С. Хантингтон (S. Huntington, 1927 - 2008), вративши теорију цивилизација на сцену друштвених наука и то „на велика врата“. Године 1993. у свом чланку „Сукоб цивилизација?“ (Clash of Civilizations?), као и у три године касније први пут објављеној истоименој књизи, овај аутор тврди да је, са крајем Хладног рата, наступила нова фаза у светској политици, фаза у којој главни узроци сукоба више нису идеолошког и економског карактера, него културног. Током Хладног рата, свет је био подељен на Први, Други и Трећи, али та подела више није релевантна. У први план сада избијају поделе којима су у основи култура и цивилизација. Цивилизација представља „(...) највише културно груписање људи и најшири ниво културног идентитета који људи имају, осим оног који их разликује од других врста. Она се дефинише како заједничким објективним елементима, као што су језик, историја, религија, обичаји, институције, тако и субјективном самоидентификацијом“ (Huntington, 1993: 24). Хантингтон препознаје осам главних цивилизација: Западну, Конфучијанску, Јапанску, Исламску, Хинду, Словенско-православну, Латиноамеричку и Афричку. Људи који припадају различитим цивилизацијама имају различите погледе на однос појединца и групе, грађанина и државе, родитеља и деце, мужа и жене, слободе и ауторитета, права и обавеза, једнакости и хијерархије и – пре свега – различите погледе на оданост Бога и човека. Религија је најважнији елемент цивилизације. Откуда то да религија поново постаје најважнији извор идентитета? Једноставно, економска модернизација и друштвене промене поткопавају и руше локалне, идеолошке и националне идентитете, а ту празнину најбрже и најбоље, у великом делу света, испуњава религија. Другим речима, исти они процеси који су водили секуларизацији, сада изазивају десекуларизацију, коју Хантингтон назива *la revanche de Dieu* (Хантингтон, 2000: 109). Оживљавање религије не представља некакав антимодерни покрет, јер оно не одбацује урбанизацију, индустријализацију, капитализам, науку и технологију. Оно што нови религијски покрети одбацују јесте секуларна, релативистичка и дегенерисана култура (Хантингтон, 2000; Huntington, 1993).

Религија дели људе на „нас“ и „њих“ и тако поставља основ за сукоб цивилизација. Цивилизације су се и раније кроз историју сукобљавале, али данас њихов међусобни сукоб постаје основни друштвени сукоб. Борба се заправо води између Запада, који више није тако доминантан као некада, са једне стране и свих осталих цивилизација са друге стране. Коалиције које се данас у међународним сукобима праве нису више засноване на идеологији, већ на припадности одређеној цивилизацији. Ратови се, у правилу, дешавају на „не-

одговарајућим границама“ између цивилизација. У сукобу међу цивилизацијама тешко је направити компромис, јер су ту не ради о некаквим економским ресурсима, већ о питањима културе. Зато ће следећи светски рат, ако га буде, бити рат између цивилизација. Хантингтон посебну пажњу поклања сукобу између Запада и Ислама („крваве границе Ислама“), истовремено критикујући „парохијалну надменост“ Запада. Западне вредности нису универзалне и покушај њиховог наметања другим цивилизацијама изазива сукобе (Huntington, 1993; Хантингтон, 2000).

Од времена свог појављивања, па све до данас, Хантингтонова теорија изазива различите реакције, од похвала до оштрих критика. Како то истиче Д. Орси (D. Orsi), уредник зборника '*Сукоб цивилизација' 25 година касније (The 'Clash of Civilizations' 25 Years On)*, тврдње о постојању сукоба цивилизација већ двадесет и пет година утичу на јавно мњење и академски свет, а после 11. септембра 2001. на Хантингтона се понекад гледа као на пророка (Orsi, 2018; Orsi, 2018a). Примера ради, има и оних који сматрају да је својим идејама овај амерички научник предвидео све оно што се догодило и догађа у вези појаве садашњег председника САД Д. Трампа (D. Trump) на политичкој сцени (Duerg, 2018).

Следећи Хантингтонову идеју, А. Тидо (A. Tiido) анализира односе између Естоније и Русије (укључујући ту и питање руске мањине у Естонији), закључујући да се ту несумњиво ради о сукобу цивилизација. Са једне стране реке Нарве се налази Словенска цивилизација, заснована на православљу, док је са друге стране Западна цивилизација, коју представљају Естонци и која је утемељена на протестантизму. Код руске мањине у Естонији присутан је «транснационализам», тј. појава снажних руских осећања изван матице. А. Тидо овај транснационализам приписује деловању руских државних медија, који «креирају виртуелну реалност» (Tiido, 2018). Са своје стране, Г. Дуер пореди Хантингтонову тезу о сукобу цивилизација са две друге идеје, које такође претендују да објасне исту реалност: Фукујамину о «крају историје» и Миршхајмерову (John Mearsheimer: *The Tragedy of Great Power Politics*, 2001) о структури међународног система као узроку рата. Након исцрпне анализе (која није без недостатака, нарочито када се ради о сукобу у Украјини), Дуер закључују да су, без обзира одређене непрецизности, Хантингтонови ставови и даље релевантни за објашњење сукоба у савременом свету (Duerg, 2018).

Као и раније, ни данас не недостају критике на рачун Хантингтоновог поимања односа између религије и сукоба. Најоштрију критику упућује Е. Рингмар (E. Ringmar), који тврди да је време сасвим јасно показало због чега Хантингтонова аргументација не стоји. Његова теза о сукобу цивилизација је неодржива и нема много тога што она може да објасни и/или предвиди. Хантингтонова књига личи на кинески средњошколски уџбеник и не може да буде схваћена озбиљно. У питању је лоша друштвена наука, ако је то уопште наука. Више од тога, та је књига опасна (Ringmar, 2018).

Колико је снажан утицај *Сукоба цивилизација* види се и из чињенице да је већ створена и читава традиција критике, која се заснива на кратком есеју под насловом *Сукоб незнања (Clash of Ignorance)* који је за амерички часопис

Нација (*Nation*) написао Е. Саид (E. Said) и које је објављен 22. октобра 2001. године, мало више од месец дана након напада од 11. септембра. Саид, професор енглеске и компаративне књижевности на Колумбија универзитету, сматра да је Хантингтонов појам цивилизације прилично магловит и поједностављен, као и да много тога заборавља и изоставља, нарочито када се ради о односу између Запада и Ислама. Он указује на умерени Ислам, на присуство великог броја муслимана у Европи, на заједничку Аврамовску традицију. Боље је да се држимо терминологије која говори о моћним и мање моћним друштвима, о секуларној политици разума и незнања, о универзалним принципима правде и неправде, него да подлежемо уопштавањима која нису производ знања. За Саида, напад од 11. септембра јесте «патолошки мотивисан самоубилачки напад мале групе поремећених милитаната», дело «мале банде лудих фанатика који су искористили велику идеју у криминалне сврхе» (Said, 2001). Саидова теза о «сукобу незнања» навелико је каснијих година инспирисала бројне критичаре Хантингтона. Тако К. Карим (K. Karim) и М. Еид (M. Eid), позивајући се на Саида, наглашавају да теза о сукобу незнања заправо говори о сукобима који настају из неуспеха интеркултурне комуникације и разумевања. Непознавање културе Другог је основа континуираног сукоба између Запада и Ислама (Karim and Eid, 2012). На значај Саидових тврдњи указује и А. И. Хавиер (A. I. Xavier), посебно у контексту настојања Европске Уније (ЕУ) да одговарајућом политиком предупреди могући «сукоб цивилизација» којим на европском тлу прети мигрантска криза. Према њеном мишљењу, политика превенције, кооперације и мултилатерализма води деполитизацији и демилитаризацији веза између цивилизација, иако још преостаје претња популизма који долази са крајње деснице (Xavier, 2018).

Занимљива је и критика коју Хантингтону, на примеру сукоба у Украјини, упућује А. Каке (A. Khakee). Анализирајући овај сукоб, она закључује да није у питању сукоб цивилизација, него се ради о питању политичких система. Док Запад инсистира на либералној демократији, индивидуализму и владавини права, Русија тежи да промовише ауторитарне и «традиционалне» вредности, попут национализма, конзервативизма и патријархалности. Каке упозорава да ширење демократије, људских права и владавине права треба да буде препуштено цивилном друштву (Khakee, 2018).

Решавање сукоба и религија

Дисциплина решавање сукоба/управљање сукобима (conflict resolution/conflict management), иако формирана у годинама након Другог светског рата, свој пун замах добила је након завршетка Хладног рата. Наиме, управо су тада у први план избили сукоби којим се ова дисциплина бавила од свог настанка (Ramsbotham, Woodhouse and Miall, 2007). Међу те сукобе спадају и они који су на неки начин повезани са религијом. Отуда не чуди што и последњих година има много текстова који проблем о којем овде говоримо посматрају из угла решавања сукоба и који пре свега теже да буду практично усмерени.

Решавање сукоба мање је присутно на универзитетима, а више кроз постојање института, који се најчешће називају «институтима за мир». Један од института који су се кроз своје пројекте бавили је и Институт за мир САД (The United States Institute for Peace). Како се наводи у публикацијама овог института, Институт за мир САД је «независна и политички неутрална национална институција коју је основао и коју финансира Конгрес САД» и чија је мисија да «помогне у превенцији, управљању и решавању насилних сукоба» (Smock, 2006: 45). Главно настојање сарадника овог института јесте да сагледају могућу улогу религије у решавању сукоба и постизању мира. У публикацији под насловом *Религијски доприноси стварању мира (Religious Contributions to Peacemaking)* истиче се чињеница да је свет након 11. септембра 2001. угрожен религијским екстремизмом и сукобима међу религијским заједницама, нарочито оних који припадају Аврамовским верама (Јудаизам, Хришћанство, Ислам) и да је зато неопходно истражити у којим условима и на које начине религија и верски лидери могу допринети креирању мира. Као случајеви у којима су верски лидери и институције помогли у постизању мира наводе се Судан (1972), Јужна Африка и Мозамбик (1992). Кроз прилоге дате у овој студији анализирају се примери из више делова света, у којима су примењивани различити методи. У Кашмиру је коришћен међуверски дијалог; у Израелу/Палестини међуверски дијалог допуњавао је дипломатске (секуларне) преговоре; у Ираку је основан Институт за мир; у Нигерији су обучавани религијски лидери; у Судану је у првом плану било побољшање односа између муслимана и хришћана; у Македонији је покушано са оснивањем међуверског савета. Завршно поглавље посвећено је закључцима и препорукама у смислу политичког деловања, посебно када се ради о западним владама (Smock, 2006).

Друга публикација Института за мир САД, *Религија и грађење мира (Religion and Peacebuilding)* ауторке С. Хејворд (S. Hayward), констатује да су након немира на Блиском Истоку и у северној Африци 2011. године («Арапско пролеће») америчке и европске невладине организације, агенције владе САД, академска заједница и међународне организације измениле своје гледање на религију и религијске институције, тј. да их више не посматрају толико као изворе сукоба, него као партнере у стварању мира. Саме религијске организације су институционализовале и професионализовале своје деловање у правцу постизања мира, док је Институт за мир САД, уз своје истраживачке програме, сада ангажован на стварању и грађењу мира директно на терену и то на Балкану и на Филипинима, у Нигерији, Судану, Израелу/Палестини, Сри Ланки, Колумбији, Ираку, Пакистану, Индонезији и другим местима (Hayward, 2012). Ова организација има и посебне извештаје за поједине делове света. У једном од њих, Џ. Педен (J. Paden) анализира ситуацију у Нигерији пред предстојеће председничке изборе (2015). Председнички избори у овој земљи увек представљају потенцијалну опасност за политичку стабилност, с обзиром на чињеницу да је популација Нигерије (180 милиона) подељена на отприлике подједнак број муслимана и хришћана. Педен се бави председничким кандидатима, историјатом ранијих избора, самим изборним процесом, насиљем групе Боко Харам, религијским идентитетима муслимана и хришћана и закључује да без међуверске сарадње Нигерија нема шансе да опстане као држава (Paden, 2015).

Институт за економију и мир (Institute for Economics and Peace), који има канцеларије у Сиднеју, Њујорку и Оксфорду, самог себе дефинише као «независан, политички неутралан и непрофитан 'тинк-тенк'» (IEP, 2014). У извештају названом *Пет кључних питања о вези између религије и мира (Five key questions answered on the link between religion and peace)*, у којем се не наводе имена аутора, настоје се пружити одговори на најважнија питања о односу између религије и мира, односно религије и сукоба. Дати одговори заснивају се на обимној искуственој грађи, уз коришћење статистичких техника и различитих индекса. Један од употребљених индекса, Глобални индекс мира (Global Peace Index), састоји се од двадесет и два индикатора којима се мери екстерни и интерни мир у преко 160 земаља. Ти су индикатори подељени у три групе: мере милитаризованости (удео трошкова за војску у бруто домаћем производу, број војника на 100.000 становника, финансијски допринос мировним мисијама ОУН, поседовање нуклеарног наоружања, итд), мере текућег сукоба (број екстерних и интерних сукоба, број мртвих у сукобима, односи са суседним земљама, итд) и мере друштвене сигурности и безбедности (ниво криминалитета у друштву, број избеглица и расељених, политичка нестабилност, политички терор, број убистава на 100.000 људи, итд). На основу анализе тридесет и пет оружаних сукоба у 2013. години закључује се да религија данас није главни извор сукоба. Наиме, религијски елементи не играју никакву улогу у четрнаест сукоба који су узети у обзир (или 40%). У сукобима у којима религија има некакву улогу, она је само један од три или више фактора, а не постоји ни један сукоб у којем је религија једини фактор. Исто тако, не постоји јасна статистичка веза између присутности/одсутности религијских веровања и сукоба. Подаци говоре да најратоборније земље нису и најрелигиозније, као и да стоји и обрнуто, тј. најмирољубије земље нису нужно оне са најмање религиозном популацијом. Извештај се бави са још три питања: утицајем броја Сунита и Шиита на присутност сукоба, значајем религије као фактора мира и улогом религије у грађењу мира (IEP, 2014).

С. Силвестри (S. Silvestri) и Џ. Мајал (J. Mayall), сарадници Британске академије (British Academy) такође су своју студију посветили међуодносу између религије, сукоба и мира. Они сматрају да се овај међуоднос често посматра на сувише поједностављен, бинаран начин (религија као извор сукоба или религија као основа мира) и да је питање у ствари много комплексније. За разлику од других текстова, овде се најпре покушава дефинисати сама религија, да би се затим прешло на преглед литературе о истраживаном проблему. При томе су аутори имали у виду заиста велики број дисциплина: политику и међународне односе, студије мира и сукоба, теологију, историју, филозофију, социологију, социјалну психологију, студије безбедности и тероризма; узете су у обзир и публикације верских невладиних организација, као и оне које је објавило Одељење за међународни развој Уједињеног краљевства (UK Department for International Development). Други део студије доноси детаљно разматрање улоге религије у три конкретна случаја: Израелско-палестински сукоб, сукоб у Малију и сукоб у Босни и Херцеговини. Показано је на које су начине и до које мере аспекти религије били повезани са насиљем и/или успоставља-

њем мира. Главни налаз је да је заправо одлучујући фактор сам контекст, што значи да се не могу доносити априорни судови о улози религије. У закључном поглављу аутори дају низ препорука политичарима када се ради о овом проблему, наглашавајући да се увек мора поступати веома опрезно, између осталог и због тога што доминантне секуларне и западне «претпоставке и филозофије» ометају правилно схватање религије и њене улоге (Silvestri and Mayall, 2015).

Да институти и сличне организације које имају за циљ проучавање мира (односно сукоба) нису резервисане искључиво за западне земље, сведочи и делатност двају румунских организација: Центра за превенцију сукоба и Центра за рано упозорење, оба са седиштем у Букурешту. Једну од својих публикација, иначе врло обимну (461 страна), ови центри посвећују односу између религије у сукоба и то конкретно на случају Црноморског региона. Први део ове књиге, у чијем је писању учествовао већи број аутора и чији је наслов *Религија и сукоб – радикализација и насиље у ширем региону Црног мора (Religion and Conflict – Radicalization and Violence in the Wider Black Sea Region)*, бави се теоријским основама самог проблема, као што су дефинисање сукоба, сукоб идентитета и карактеристике и специфичности религијских сукоба. Затим се прелази на питања радикализације и насиља у исламу, са посебним освртом на северни Кавказ. У наредном делу анализира се политика вођена на северном Кавказу (претежно руска) и идентификују актери сукоба, нарочито на страни побуњеника. Трећи део посвећен је детаљном разматрању ситуација у појединим регионима: Чеченији, Ингушетији, Дагестану, Азарбејџану, Грузији, Украјини, итд. Аутори сматрају да религија има велику улогу у изазивању сукоба, али да смо данас сведоци страха да се то чињеници погледа у очи. Овај страх захвата бирократе у академском свету и у цивилном друштву, који гаје секуларни приступ и имају либерална убеђења и најодговорнији су за предвиђање, превенцију и управљање сукобима (Chifu, Popescu and Nedea, 2012).

Између чињеница и пристрасности

Са Хантингтоновим ставовима о односу религије и сукоба се може полемисати, али се не може спорити чињеница да су његови аргументи научног карактера и то у доброј мери социолошког. Ово се посебно односи на његово објашњење пораста значаја религије у модерним друштвима. Савремене рефлексije Хантингтонове тезе о сукобу цивилизација, међутим, различитог су квалитета. Текст А. Тидо представља прилично доследну примену основних Хантингтонових тврдњи на један конкретан случај (Естонија и Русија), док Г. Дуер на крајње коректан и нијансиран начин пореди три конкурентске тезе (Фукујама, Хантингтон и Миршхајмер) о суштини промена које су наступиле након Хладног рата. Аргументација А. Каке, која истиче значај различитих политичких режима за објашњење сукоба у Украјини такође заслужује пажњу. Са друге стране, критика коју Хантингтону упућује Е. Рингмар тешко да се уопште и може назвати критиком, јер се састоји од етикета («лоша наука») и етноцентристичких дисквалификација («кинески средњошколски уџбеник»).

Теза Е. Саида о «сукобу незнања», које се држе К: Карим и М. Еид, у својој суштини представља лаички покушај критике, којим се заправо ништа не може објаснити. Тврдити да је напад од 11. септембра «дело патологије, мале групе екстремиста и криминалаца», као и да сукоби избијају због међусобног непознавања, у ствари значи бежати од покушаја објашњења. Прост опис политике ЕУ (А. Хавиер) такође не може бити сматран неким значајним доприносом осветљавању проблема односа између религије и сукоба.

Најбитнији квалитет текстова који долазе из дисциплине решавање сукоба (студије мира) јесте њихова информативност. Рад С. Силвестри и Џ. Мајала биће користан свакоме кога интересује преглед литературе о проблему којим се овде бавимо и то из великог броја друштвених наука. Исто тако, румунски зборник посвећен Црноморском региону доноси изузетно опширне описе ситуација, нарочито у појединим деловима северног Кавказа, са детаљним списком актера (све до конкретних имена и биографија). Огроман број искуствених података о сукобима у свету, статистички обрађених и корисних сваком истраживачу, пружа студија сарадника Института за економију и мир. Најслабија страна ових прилога јесте њихова изузетно слаба теоријска утемељеност, што битно ограничава њихову могућност да разумеју и/или објасне ситуације које желе да реше. Чак и онда када покушавају да теоријски заснују своје ставове, дешава им се да начине пропусте који су елементарног карактера. Тако, на пример, Ј. Чифу (Chifu, 2012: 6), говорећи о «реалистичним» и «нереалистичним» сукобима, заборавља да спомене име Л. Козера (L. Coser), америчког социолога који је креирао ову типологију (Kozer, 2007).

Заједнички недостатак анализираних гледишта јесте њихова геополитичка (прозападна) и идеолошка (пролиберална) пристрасност. Тако, на пример, из текста Г. Дуера произилази да Запад нема никакву улогу у сукобу у Украјини. Наредни типичан пример за ово је тврдња А. Каке да «ширење демократије, људских права и владавине права треба препустити цивилном друштву». За А. Тидо руски државни медији «креирају виртуелни реалност», док су медији у ЕУ, ваљда, строго «независни и објективни». Текстови из решавања сукоба (студије мира) просто врве оваквим примерима, јер се сви сукоби интерпретирају из западног и још уже, либералног угла. Овој пристрасности измиче једино сам Хантингтон и, само донекле, рад С. Силвестри и Џ. Мајала. Могуће је да део објашњења за ову пристрасност лежи у тврдњи В. Каваноа (W. Cavanaugh) да повезаност религије и насиља заправо мит, креиран како би се оправдало секуларно насиље у циљу ширења западних вредности (Cavanaugh, 2004). У сваком случају, пристрасност на битан начин омета како објашњење односа између религије и сукоба, тако и разумевање конкретних сукоба у свету. А без објашњења и разумевања нема ни решавања сукоба, о којем се толико много пише.

Литература:

1. Brubaker, Rogers (2015): Religious Dimensions of Political Conflict and Violence, *Sociological Theory*, Vol. 33 (1), 1 – 19, http://www.sscnet.ucla.edu/soc/faculty/brubaker/Publications/Religious_dimensions_of_political_conflict_pre-publication.pdf, pristupljeno 20. juna 2018.
2. Cavanaugh, William (2004): *The Violence of 'Religion': Examining a Prevalent Myth*, Notre Dame, The Helen Kellogg Institute for International Studies, https://kellogg.nd.edu/sites/default/files/old_files/documents/310_0.pdf, pristupljeno 20. juna 2018.
3. Chifu, Iulian (2012): Conflicts. Conflicts of Identity. Religious Conflicts. Characteristics and Specificities, *Religion and Conflict. Radicalization and Violence in the Wider Black Sea Region*, edited by Chifu, Iulian, Popescu, Oana and Nedea, Bogdan, Bucuresti, Institutului de Stiinte Politice si Relatii Internationale, 7 – 61, <http://www.cpc-ew.ro/pdfs/religion%20and%20conflict%20radicalization.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
4. Chifu, Iulian, Popescu, Oana and Nedea, Bogdan (eds) (2012): *Religion and Conflict. Radicalization and Violence in the Wider Black Sea Region*, Bucuresti, Institutului de Stiinte Politice si Relatii Internationale, <http://www.cpc-ew.ro/pdfs/religion%20and%20conflict%20radicalization.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
5. Duerr, Glen (2018): Huntington vs. Mearsheimer vs. Fukuyama: Which Post-Cold War thesis Is Most Accurate? *The 'Clash of Civilizations' 25 Years On*, edited by Davide Orsi, Bristol, E-International Relations Publishing, 76 – 86, <http://sro.sussex.ac.uk/75445/1/The-Clash-of-Civilizations-25-Years-On-E-IR.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
6. Kozer, Luis (2007): *Funkcije društvenog sukoba*, Novi Sad, Mediterran Publishing.
7. Fukuyama, Francis (1989): The End of History? *National Interest*, Summer, <http://history.msu.edu/hst203/files/2011/02/Fukuyama-The-End-of-History.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
8. Fukujama, Frensis (2002): *Kraj istorije i poslednji čovek*, Podgorica i Banja Luka, CID i Romanov.
9. Hayward, Susan (2012): *Religion and Peacebuilding*, Washington, United States Institute for Peace, <https://www.usip.org/sites/default/files/SR313.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
10. Huntington, Samuel (1993): The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs* Vol. 72, 22-49, <http://online.sfsu.edu/mroozbeh/CLASS/h-607-pdfs/S.Huntington-Clash.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
11. IEP (2014): *Five Key Questions Answered on the Link between Peace and Religion*, Sydney, New York and Oxford, Institute for Economics and Peace, <http://economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2015/06/Peace-and-Religion-Report.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
12. Karim, Karim and Eid, Mahmoud (2012): Clash of Ignorance, *Global Media Journal – Canadian Edition*, vol. 5 (1), 7 – 27, http://www.gmj.uottawa.ca/1201/v5i1_karim%20and%20eid.pdf, pristupljeno 20. juna 2018.
13. Khakee, Anna (2018): Plus Ça Change... Civilizations, Political Systems and Power Politics: A Critique of Huntington's 'Clash of Civilizations', *The 'Clash of Civilizations'*

- 25 Years On, 87 – 97, <http://sro.sussex.ac.uk/75445/1/The-Clash-of-Civilizations-25-Years-On-E-IR.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
14. Orsi, Davide (2018): Introduction, *The 'Clash of Civilizations' 25 Years On*, 1 – 4, <http://sro.sussex.ac.uk/75445/1/The-Clash-of-Civilizations-25-Years-On-E-IR.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
 15. Orsi, Davide (2018a): The 'Clash of Civilizations' and Realism in International Political Thought, *The 'Clash of Civilizations' 25 Years On*, 5 – 14, <http://sro.sussex.ac.uk/75445/1/The-Clash-of-Civilizations-25-Years-On-E-IR.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
 16. Paden, John (2015): *Religion and Conflict in Nigeria*, Washington, United States Institute for Peace, <https://www.usip.org/sites/default/files/SR359-Religion-and-Conflict-in-Nigeria.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
 17. Ramsbotham, Oliver, Woodhouse, Tom and Miall, Hugh (2007): *Contemporary Conflict Resolution*, Cambridge and Malden, Polity Press.
 18. Ringmar, Eric (2018): Samuel Huntington and the American Way of War, *The 'Clash of Civilizations' 25 Years On*, 26 – 36, <http://sro.sussex.ac.uk/75445/1/The-Clash-of-Civilizations-25-Years-On-E-IR.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
 19. Said, Edward (2001): The Clash of Ignorance, *The Nation*, October 4, <https://www.thenation.com/article/clash-ignorance/>, pristupljeno 20. juna 2018.
 20. Silvestri, Sara and Mayall, James (2015): *The Role of Religion in Conflict and Peacebuilding*, London, British Academy, https://www.britac.ac.uk/sites/default/files/Role-of-religion-in-conflict-peacebuilding_0.pdf, pristupljeno 20. juna 2018.
 21. Smock, David (ed) (2006): *Religious Contributions to Peacemaking*, Washington, United States Institute for Peace, <https://www.usip.org/sites/default/files/PWJan2006.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
 22. Tiido, Anna (2018): Where Does Russia End and the West Start? *The 'Clash of Civilizations' 25 Years On*, 98 – 111, <http://sro.sussex.ac.uk/75445/1/The-Clash-of-Civilizations-25-Years-On-E-IR.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
 23. Xavier, Ana (2018): Dangerous Ties? The (New) 'Clash of Civilizations': Migration and Terrorism, *The 'Clash of Civilizations' 25 Years On* 138 – 149, <http://sro.sussex.ac.uk/75445/1/The-Clash-of-Civilizations-25-Years-On-E-IR.pdf>, pristupljeno 20. juna 2018.
 24. Hantington, Semjuel (2000): *Sukob civilizacija*, Podgorica i Balja Luka, CID i Romanov.
 25. Šljukić, Srđan i Šljukić, Marica (2013): Ciklične teorije i društveni sukobi, *Sociološki pregled*, vol. XLVII, 473 – 487, <https://drive.google.com/file/d/0B5PfUtWAVbsKVIFMVUZiOVJEZDg/view>, pristupljeno 20. juna 2018.

THE REACH AND THE LIMITS OF SOME CONTEMPORARY VIEWS ON THE RELATION BETWEEN RELIGION AND CON- FLICT

Summary: Religion and conflict are the social phenomena that strongly exert their influence on human societies, both on their structure and changes. At the same time, they provoke very deep emotional reactions of individuals and groups. Therefore, the problem of the relation between religion and conflict attracts the attention of various social sciences: sociology, political science, conflict resolution, etc. In this paper the authors present an analysis of some of the contemporary views that deal with the problem. They point out the

reach and the limits of the analysed views, claiming that a conflict must be understood and explained before it is solved.

Key words: conflict, conflict resolution, religion, society, sociology